

ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА, РОЗПОЧАТА з періоду утворення держави Україна, та, мабуть, і будь-яка реформа в людському суспільстві, повинна хоча б намітити поворот усієї господарської системи обличчям до людини.

Але такий поворот, на мій погляд, поки що теоретичний, і ні до чого конкретного не привів. І це, мабуть, об'єктивно. Реформи, особливо такого масштабу, не здійснюються за кілька місяців. Потрібне реформування багатьох суспільних відносин, цінностей, якщо хочете, а найголовніше - **свідомості**. Цей процес проходить дуже болісно для людей, для нашого суспільства в цілому. Всі повинні зрозуміти, що декларуючи лише економічні лозунги, відпрацювати модель соціальної держави без повної характеристики того, до чого прагнемо, і що це принесе кожній конкретній людині і коли, неможливо.

Далі обов'язково потрібно переконатися в цьому суспільстві. Противників реформи повинно бути якнайменше, в кількості, достатній для класичної опозиції, а не так, як тепер (все навпаки: реформи проводять верхи, причому в замкнутому просторі). Повністю зрозуміле бажання негайно перейти до демократії та ринкової економіки, причому у всіх створених незалежних державах. Але це може статися тільки на основі руйнування всього існуючого в недалекому минулому, та ще й при збереженні старого менталітету.

Все людство веде пошуки свого благополуччя, шукає відповідь на моральну немічність, на духовну порожнечу (духовний Чорнобиль). Багато поколінь обирали якийсь шлях і переконували себе, що тільки він приведе до того, чого хотів би кожен. І щоразу помилялися. Це стосується освіти, електрифікації, автоматизації тощо.

Останнім часом жили газлом політичної свободи і запевняли: "дайте нам обрати своїх правителів, і ми побудуємо гідне життя". Від здобуття політичної свободи життя і світ в цілому не стали кращими. Засоби масової інформації часто повідомляють про підкупі у верхах влади, постійний протекціонізм, про безсоромну експлуатацію і лицемірство, які не тільки не зменшилися, а навпаки набули більш вишуканої форми. **Політична свобода, демократія - безцінні і архіважливі речі, але тільки вони (тим більше, коли і вони в багатьох випадках формальні) не зможуть нам дати той світ, про який ми мріємо.**

Пошук формули процвітання країни потрібно почати (як мінімум), правильно поставивши питання. Потрібно зрозуміти, що головна мета держави в економіці - забезпечити своїм громадянам достатньо високий рівень життя. Спроможність держави зробити це - залежить перш за все від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси - праця та капітал. Адже **продуктивність - головна складова рівня життя в країні**, оскільки в ній - основне джерело доходу на душу населення. Висока продуктивність не тільки підтримує доходи на належному рівні, але й дає можливість мати більше часу на свої власні потреби. Спроможність всіх учасників економічних відносин країни бути високопродуктивними дає змогу їм відповідати жорстким соціальним вимогам, мета яких - покращити життєві стандарти, як приклад, охорону здоров'я, безпеку на виробництві, екологічну безпеку, рівність можливостей. Єдине, на чому може базуватися концепція конкурентоспроможності на рівні країни, - **це продуктивність використання ресурсів.**

Для того, щоб рухатися далі, ми повинні для себе збагнути філософію співвідношення двох економічних категорій: держави та ринку. Існує велика кількість оригінальних праць про роль держави в економіці: Адама Сміта, Джона Локка і, звісно, Карла Маркса. Вони і зробили ро-

зумну систематизацію в політичній філософії (або: вони розумно систематизували політифілософію).

Є дві економічні моделі. "Класична модель" відома, як ринкова система, яка не передбачає втручання в економіку. "Управлінська модель" - як командна система, що потребує соціальної відповідальності за бізнес. Система "вільного" ринку альтернативна "авторитарній" командній системі. Замість держави (або партії, яка в нас була) вирішальну, спрямовуючу роль згідно з "класичною моделлю" в ній мають приватні фірми, які володіють та розпоряджаються прибутком. Розумне співвідношення ринку і держави - той результат, який ми хочемо отримати. Виникає питання: чи є ринок сферою загальної ефективності? Якщо так, то як краще рухатися: з державним плануванням чи без нього?

Історично склалися три позиції. Відповідно вони базуються на поглядах: Адама Сміта і Джона Локка, Джона Мейнарда Кейнса, Карла Маркса. А вносячи деякі поправки, "консерваторам", "лібералам" та "радикалам" можна стати на одну з них.

Хоча в своїх визначеннях Сміт і Локк мають розходження. Сміт приписував концепції забезпечення гарантованого добробуту широким масам результату дій підприємств на вільних ринках. Така позиція робить рівнозначними потреби регульованих ринків і збільшення доходів приватних підприємств, що в дечому пов'язано з людською природою. Але зовсім окремо стоїть поява монополій та наднаціональних корпорацій, що не вписуються в цю модель. Дуже важливо підкреслити (актуально для нашої сучасності), що автори концепції ефективного використання ресурсів нехтували такими факторами, як нанесення збитків навколишньому середовищу. Локк сприймав за навісність те, що свобода, власність є природними правами. І його прибічники стверджували, що тільки вільні ринки захистять ці права.

А Мілтон Фрідман та деякі такі ж консерватори стверджують, що уряд рухається від механізму спрямування остерігань до механізму насилля. Часто політики, які використовують цю модель, притримуються антиурядової позиції, вважаючи погляди уряду як такі, що є причиною і наслідком економічних проблем. Таким чином вони також грають на боязні комунізму та соціалізму. До світової кризи 1929-1932 рр. в більшості випадків консервативна модель визначала західну політику та економічну поведінку. З часу Рузвельта до виборів Рейгана "ліберальні" демократи в конгресі послідовно здійснювали контроль за економікою, не дивлячись на те, що "ліберали" продовжували підтримувати індивідуальну свободу і приватну власність. Отже, рейганоміка є версією консервативної економіки, яка домагається знищення багатьох реформ "ліберальної" моделі.

Джон Мейнард Кейнс стверджував, що нерегульований ринок може привести до економічної стагнації. Наприклад, сукупний попит таких економічних секторів, як сім'я, виробництво і уряд, може бути нижчим від сукупних пропозицій товарів та послуг в економіці. Адже замість того, щоб здійснювати сумнівні вклади, багато сімей заощаджують кошти. Для того, щоб попередити таку ситуацію, тобто стимулювати попит, Кейнс запропонував регулювати грошове постачання, податки та урядові витрати. Сучасні ліберали в основному погоджуються, щоправда по-різному, з положенням Кейнса. Наприклад, Джон Телбрейт пише про велику роль ліберального уряду і в економіці, і в суспільстві.

Карл Маркс відпрацював соціалістичну альтернативу моделі вільного ринку Сміта і Локка, сфокусувавши свою увагу на недосконалому її, що є наслідком капіталістичних відносин. Маркс показав рамки ринкової системи, коли він розв'язував ідеологічний ухил ринкового ідеалу, в якому первісний розподіл

тисне над первісними ресурсами (джерелами). Але незаперечним є і те, що капіталізм видозмінився і продовжує управляти суспільством. "Радикали" можуть тільки погодитися з Марксом, що капіталізм в кінцевому результаті напівзруйнований, але їм доведеться запропонувати конкретний аналіз сучасних умов капіталістичного суспільства.

Все більше і більше теоретиків доходять висновку про успіхи **змішаної економіки, в якій безумовно працюють ринкові системи і приватна власність, але існують сфери, регульовані урядом для вирішення їх очевидних недоліків**. Мануель Веласкес, наприклад, робить висновок, що "змішана економіка прийшла до необхідності поєднувати корисний прибуток вільного ринку з повагою прав і свобод людини, що є, при всьому при тому, характеристикою сильної планової економіки".

Фактичною **чистою ринковою системою не існує ніде в світі**. Всі економічні моделі мають "командний" вплив.

Якщо зробити деякі висновки, то можна було б запропонувати таку економічно-художню форму:

ФІЛОСОФІЯ (ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-

МЕР СЛАВУТИЧА - В НОВОМУ АМПУЛА

Голова Славутицької міської Ради народних депутатів В.П. УДОВИЧЕНКО вже тривалий час підтримує тісні зв'язки з колективом редакції "Вісник Чорнобиля". Він неодноразово виступав на сторінках газети з цікавими матеріалами щодо дальшого розвитку міста Славутича, порушував проблеми, пов'язані із закриттям Чорнобильської атомної електростанції, пропонував шляхи реалізації планів відносно цього.

Володимир Петрович - освічена, інтелігентна особистість. Певні набутки має як кандидат економічних наук і надрукував ряд статей у вітчизняних виданнях. Цього разу "ВЧ" знайомить своїх читачів з черговою статтю В.П. Удовиченка.

- ринкова модель економічних відносин не має альтернативи, так як не має альтернативи в своєму існуванні і державна власність, тому що це довго-довго, а може і завжди, в суспільстві буде потреба в державі, тобто функціях, які повинен виконувати уряд;

- суть у співвідношенні систем ринкового та державного регулювання.

Причому це дуже важливе і складне питання, особливо в перехідний період. Його можна було б визначити такою формулою французького модельєра: "...декольте в жінки повинні бути таким, щоб ми всі бачили, що це за жінка, але разом з тим воно має бути таким, щоб ми всі бачили, що це вихована жінка..." Так яким??? Отак і рівень державного регулювання має визначитись в залежності від рівня розвитку продуктивних сил, занепаду приватного чи державного сектора, необхідності в тому чи іншому виробництві (наприклад, виготовлення зошитів для школярів). Потрібно пам'ятати, що джерелом всього є товарне виробництво. Архіважливим є створення умов зацікавленості у виробництві взагалі, у розширенні його, збільшенні кількості конкурентоспроможного товару, поліпшенні якості, зменшенні собівартості. Для всього цього потрібна дуже раціональна податкова система в інтересах не тільки держави, а й виробника, у першу чергу вітчизняного, необхідне усвідомлення структурної перебудови економіки.

Слід виділити пріоритети для України. На жаль, з усього видно нерозуміння цього економістами, які визначають основну державну економічну політику. З філософської точки зору це просто. Як приклад, наведу життя сім'ї. Якими б благами на цей час вона не користувалася, завжди для неї є

першочергове, і вся увага зосереджується на ньому. Ємрія, і намічаються шляхи її реалізації. Скільки помилок можна було б уникнути, починаючи з елементарної філософії життя.

Хотілося би підкреслити ще один важливий аспект - необхідність зміни в політичній філософії. Це дуже важливо, щоб під гаслом національної ідеї не переступити поріг раціонального, достатнього для стрімкого економічного росту, розуміння нової моделі відносин з усіма країнами Європи, світу. Багато великих країн, в т.ч. і США, відкривають просте ділення на консервативний, ліберальний або ринковий шляхи розвитку суспільства. Разом з тим таке відчуження філософських традицій є не чим іншим, як тільки першим кроком у створенні нового світового порядку. Коли ж досягнемо справжнього співтовариства, якщо перебуваємо перед лицем переваги глобальних ринків? Практично, важливо було б розглянути цінності, які відповідають сьогоденню. **Час національних кордонів проходить** (якщо вже не минув), і тепер держави, в тому числі й Україна (обов'язково це потрібно усвідомити

Ранок. Місто умивається.

- світ без національних військових арсеналів, перш за все - ядерних (приклад України);

- ефективна економічна модель - модель соціальної держави, загальні принципи побудови якої були б прийнятні для всіх країн;

- універсальні права і свободи людини; - екологічний баланс (чорнобиль не повинно бути, тому що це шлях до знищення самих себе).

Але ядром цих цінностей завжди повинна бути людина - земна, жива, з усіма своїми вадами.

Світова практика переконує, що світ найбільш ефективно розвивається, коли немає збочень, тим більше крайностей. Гріх передреслювати свою історію, якою б вона не була. Навпаки, її потрібну, добре знати для того, щоб найбільш раціонально переносити до сьогодення і давати можливість його заколадити основу в майбутньому. І перш ніж закладати основу в майбутньому своїм дітям, прийдешнім поколінням моделі суспільства індивідуалізму замість суспільства колективізму (найкращих його рис), потрібно дуже

Україна, ми з вами, хочемо мати високий рівень життя, але не шляхом зміни політичної експлуатації економічною.

Для того, щоб це відпрацювати, потрібно повернутися до Маркса щодо критики експлуатації. Дуже мало поглядів на сучасність і дуже багато проблем в Україні, у нас з вами. Але очевидно одне: ми рухаємося вперед і всі бажаємо кращого майбутнього. Провідником до цього можуть бути тільки праця, ініціатива, глибокі знання тих, хто попереду, і творчість.

З урахуванням загальнофілософських підходів та міркувань спробуємо розглянути деякі конкретні питання реформування економіки та суспільства в цілому.

Потрібно бути наївними, щоб чекати швидкого просування до ринкової економіки. Тяжкий стан справ у державному секторі і занадто низькі темпи проведення приватизації, ділової активності (це стосується не лише розподілу державної та майна ведучих до розпаду економіки та до невизначених довгострокових перспектив. Можливо цим пояснюється такий високий рівень корупції в державних установах усіх посткому-

підштовхувати швидку побудову. Але в той же час, повинна співпадати з бажанням громадян до соціальної справедливості і брати до уваги специфічний характер різних галузей і сфер діяльності.

Таким чином, з точки зору багатьох фахівців, в тому числі й автора, управління перехідним періодом ефективно було б розподілити на два рівні.

На верхньому, тобто державно-прерогативному рівні, необхідно приймати рішення щодо найбільш важливих критеріїв, які відповідають терміновим функціям держави. Подальший розподіл проблеми можливий кількома шляхами. Коли говоримо про економічну реформу, то він може бути проведений за галузями виробництва, або по "теоретичному принципу". Це

Єреванський квартал. Дітворя на майданчику для ігор почуваться чудово.

РИНКОВИХ ВІДНОСИН ЕКОНОМІЧНИХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ)

багато думати, аналізувати, співставляти і оловне - все це робити без емоцій. Істина, як завжди десь посередені. В рамках цієї тези хотілося б розглянути деякі теоретичні питання, викладені у своїх працях Марксом. Філософський марксизм без державної або ортодоксальної частини і тепер актуальний в світі.

Важливість переусвідомлення Маркса дуже значима. Якщо, наприклад, сліпо перенести модель США, то необхідно вже готуватися до різних негативних наслідків, і зокрема, соціальних.

З цього приводу пофілософствуємо і уявимо собі: якби Маркс був живий, він критикував би сучасні відносини в капіталістичному світі, в тих же США:

- розорення навколишнього середовища. Заради справедливості, США викреслюємо з цього списку, бо успіхи є, правда за рахунок інших (наприклад, по великому рахунку закриття ЧАЕС);

- пріоритет економічного росту над соціальними потребами людини (здоров'я, культура, та ж освіта). Ми весь час чуємо про необхідність перебудови системи медичного обслуговування в США, соціальну несправедливість в освіті, постійну боротьбу за права людини і таке інше;

- шляхи, якими форми бюрократії (в т.ч. США) продовжують впливати на розширення соціальної свободи. Це потрібно знати для того, щоб відійти від ейфорійного стану щодо райського життя в провідних країнах світу, для того, щоб майже на початку відродження держави Україна використати все те найкраще, що є на сьогодні і було в недалекому минулому в різних моделях організації суспільства.

Маркс особливо підкреслював необхідність задоволення "потреб людини". У всіх своїх працях він обов'язково стверджував, що суспільно-економічний розвиток повинен приносити задоволення всім людям і не розбещувати будь-які особливі класи. Вважаю, що таку думку Маркса без сумніву можна розділити. Він навіть в середині XIX століття усвідомлював вплив людської витраченої активності на глобальні екологічні наслідки. Маючи критичне ставлення до романтики об'єднання природи і людини, Маркс вважав, що чистої природи не існує, за виключенням деяких австралійських коралових островів, які збереглися в первісному вигляді. Нафтові розливи, навіть ліквідовані, впливають на забрудненість довкілля. Ядерні випробування (останнє - Франція) говорять самі за себе. На порядку денному сьогодення без сумніву постає питання планетарної безпеки.

Спробуємо зробити підсумок цього блоку. Марксистська політична філософія може виступати проти некритичного повороту до Заходу. Абсолютно нормально, що

ністичних країн. Ми всі знаходимося наче на перехресті - і не туди, і не сюди. Чому? Тому, що це дуже вигідно. Відбувається процес (не об'єктивний) первісного нагромадження капіталу.

Суспільство це відчуває, отримуючи постійну інформацію через засоби "мас медіа" і не може бути задоволеним таким явищем. Все це супроводжується шаленим падінням життєвого рівня все більшої кількості людей. Результат "лібералізації" економіки в такому варіанті очевидний. Тому рано чи пізно з'явиться бажання "навести порядок" (Росія, Білорусь...).

Щоб виправдати свої провали в державному будівництві і перебудові економіки, керівники починають говорити про "внутрішні і зовнішні вороги" і малювати образ "ворожого оточення". Під цим гаслом створюється вертикаль сильної (в якому словнику можна було б ознайомитись, що це таке?) влади. В той же час модель розвитку ринкових відносин (вільного підприємництва), через не завжди конструктивні рішення представницьких органів влади, на фоні слабких результатів, стає менш популярною. Як наслідок - поняття "бізнесмен" для збужденої частини суспільства стає лайливим.

Однією з характерних особливостей перехідного періоду в деяких країнах є перехід від ринково орієнтованих політичних гасел до влади чиновників (слабкість законодавства дозволяє це зробити). Чиновники розглядають кожний новий натяк на права громадян, або приватних підприємців, як посягання на свою владу і перешкоджають найменшим змінам.

Не існує заперечення проти того, що необхідна законодавча атмосфера має

різні об'єднання людей. І якщо спільною метою є не загальний обсяг виробництва (основна помилка нашої минулої економіки), а умови життя кожного громадянина, залишається тільки один шлях... - розподіл проблеми за територіальними критеріями. Потрібно напевно розуміти, що це не тільки спосіб життя в людському, демократичному суспільстві, але єдиний шлях переходу до цивілізованої спільноти. На превеликий жаль, такого розуміння ролі самоуправління у проведених реформуваннях у нашій країні немає. Практично з прийняттям Конституції знищено регіональне самоуправління, хоча в законодавстві залишився останній шанс шляхом прийняття відповідного закону змінити це на краще. Всі чомусь переконані в цьому, незважаючи на величезну практику західної моделі розвинутих країн.

Незалежність місцевої влади розглядається як перешкода реформам. Як результат, місцева влада (так було недавно) виконує тільки рішення інших і втрачає можливість взяти відповідальність на себе. На місцевому рівні неефективність планів, відпрацьованих при зачиненні дверей "зверху", інколи шкідливих для громадян даного регіону, є очевидною. Реформи блокуються, час іде, криза поглиблюється. Інтелектуальний і діловий потенціал громадян, та й тих, хто очолює місцеву владу, просто не використовується. Всі чекають, що проблеми будуть вирішені центральним апаратом.

Якщо не видно нісенітниці, то її можна відчутти. Більше того, мудрим державним діячам не відмовиш у бажанні всю вину за негативні наслідки реформ покласти на місцеву владу. Відсутність послідовного методологічного підходу в розподілі завдань і засобів між рівнями регулювання і призвела до існуючого стану.

Ще кілька міркувань щодо соціальних понять держави.

Ідея соціальної держави практично теж почалась з Німеччини. Яке ж теоретичне виправдання можна було б закріпити за цією категорією? Осмілюся б визначити так: **соціальна держава - це держава найвищого (можливого для даного етапу історії) рівня соціальної справедливості**. Звісно, після такої формули автоматично постає питання: а що таке соціальна справедливість? **Це перш за все, забезпечення соціальних прав та благополуччя всім громадянам суспільства. І це поняття є набагато ширшим, ніж поняття рівності перед законом**. Перший ідеал більш "людський", більш реальний, він має сьогодні вираження в реальній капіталістичному світі.

Думаю, всі погодяться з тим, що права людини, закріплені в Конституції, мають свою цінність тільки тоді, коли вони можуть бути реалізовані. Все останнє - це мрії про рай. І якщо таке визначення повністю "прив'язати" до людини, то це прозвучало б так: **"кожен як особистість повинен мати рівні умови реалізації своїх можливостей"**!

Як завжди, потрібно зробити перевірку рішення. Спробуємо і ми. Західний світ. Одна з характерних рис - безробіття від 3 до 18%. Можна безробітного вписати в останню формулу. Звичайно, ні. Бо ця людина не має навіть умов для того, щоб проявити свої найкращі риси. Це трагедія. І коли від наших співвітчизників чуєш, що краще бути безробітним в Німеччині, ніж...

можеш тільки від душі поспівчувати цим людям.

Можна було б визначити необхідні риси соціальної держави. Вони дуже прості тому, що мають "людський" відтінок. Але це тема іншої розмови. Головне - зрозуміти філософію поняття. А вона проста - зрозуміти, що ми хочемо на рівні людського життя, що для цього потрібно зробити, які умови створити і які шляхи реалізації обрати? Якщо науково обгрунтуємо вирішення складових одного питання, то отримаємо з часом бажаний результат і обов'язково зникне **протиріччя між економічною ефективністю та соціальною спрямованістю**, головне протиріччя суспільства і ринкової економіки.

І ще одна перевірка, стосовно висновку одного з великих людей "Бідність - найбільше рабство...". Чи може у формулу соціальної держави вкластися теперішня ситуація по заборгованості по заробітній платі? Скільки фахівців різних галузей: вчителів, вихователів і лікарів, чесних людей, не отримують заробітну плату на відміну від іншої частини: комерсантів, банкірів, державних службовців. Не будемо брати до уваги співвідношення, бо це вже взагалі не входить ні в які теоретичні рамки світової економіки... в 50 і більше разів!

В економічно розвинутих країнах співвідношення між мінімальною і максимальною зарплатою становить 1:3(4).

Але люди весь час чуять: "коли виплатити заробітну плату, то гривня перестане бути гривнею (це для тих, хто її має), а фінансова система розвалиться" даєсно, ситий голодного не розуміє. Фінансова система за рахунок людей?! А чому сила грошової одиниці повинна триматися за рахунок тільки однієї частини суспільства? Не говорючи вже про соціальну справедливість, про порядність, про моральність тих, хто відносить себе до архітекторів реформи (сучасний приклад Росія - Примор'я). Терпіння може просто скінчитися, буде велике горе. Потрібно зрозуміти, що все це перебуває вже на рівні "критичної маси".

А ми чуємо ствердне: "...емісії не буде...", що в перекладі означає: "заробітної плати не чекайте, фінансових умов, необхідних і достатніх для реалізації власного українського виробництва, не буде". Якщо є можливість вирішити ці гострі питання за рахунок залучення західних ресурсів, то так. А якщо ні, то чому б і не емісія, коли це вже реальний стан?

От тобі й маєш, от тобі й розуміння ідей, норм Конституції на самому початку її існування. З чого почати? Як завжди - з теоретичної моделі соціальної держави, з усвідомлення шляхів, які зможуть привести суспільство до реалізації ідей. Ми повинні відпрацювати інструментарій, систему правових, організаційних, фінансово-економічних методів для того, щоб забезпечити реалізацію соціальних прав і можливостей для громадян України, для своїх дітей та внуків.

Хотів би підкреслити, що кожній думці, висловку є цифрове підтвердження сучасного стану економіки. Хотілося б ще раз наголосити, що все це потрібно зрозуміти, усвідомити на рівні філософії, на рівні своєї свідомості, для того, щоб рухатися далі.

Діалогія зі Славутича знайомить з дравієм Львовом.